

Zakat *al-fitr* jako świadczenie dobroczynne w prawie islamu

Zainteresowanie światem islamu, jego bogatą – duchową i materialną – a nade wszystko prawną kulturą jest zjawiskiem, które co najmniej od kilku dziesięcioleci nosi wszelkie znamiona globalnej penetracji. Wśród wielu przyczyn tego fenomenu szczególne znaczenie wypada przypisać jego uniwersalnemu charakterowi, imponującemu pomimo, a może raczej: wobec całej złożoności tego, czym islam się jawi. Jest on bowiem religią i państwem jednocześnie; prawem i ideologią obejmującą całość życia jednostkowego i społecznego jego wyznawców. Jednocześnie, pomimo kilkunastu już wieków swego istnienia, jest religią (i ideologią) dynamiczną i żywotną również współcześnie. Islam, spośród wielkich religii, najbardziej odpowiada duchowi nowych czasów, jest bowiem bardzo humanistyczny w swoich założeniach; w sposób szczególny troszczy się o pomyślność i dobrobyt swoich wyznawców; głosi równość, sprawiedliwość i solidarność społeczną, czemu daje wyraz w odpowiednich instytucjach społeczno-politycznych i ekonomicznych¹. Prawo muzułmańskie stawia na pierwszym miejscu interesy i dobro społeczności muzułmańskiej, a dopiero na drugim miejscu interesy i dobro jednostek. Zgodnie z jedną z przypisywanych Prorokowi tradycji „najlepszym z ludzi jest ten, który najbardziej służy innym ludziom”². Takie wyobrażenia i przyjęte założenia ideologiczne implikują szczególną rolę świadczeń dobroczynnych wśród fundamentalnych obowiązków, określanych jako *arkan ad-din* („podstawy religii”)³, do których ścisłego przestrzegania zobligowany jest każdy muzułmanin⁴. Rozdawanie jałmużny w tradycji

¹ Por. J. Bielawski, *Islam*, Warszawa 1980, s. 6–8.

² *Ibidem*, s. 85–86.

³ Podstawy te tworzy 5 fundamentalnych w świecie wyznawców islamu elementów, tj.: wyznanie wiary (*szahada*), modlitwa (*salat*), post (*saum*), jałmużna (*zakat*) oraz pielgrzymka (*hadżdż*).

⁴ Są one określane jako *Arkan al-din* i mają charakter tzw. obowiązków indywidualnych (*ajm*). W świetle uznanej doktryny uzupełnionej i utwierdzonej tradycją obligują one dojrzałego (*baligh*), zdrowego na umyśle (*aqil*) i ciele (*qadir*) muzułmanina do bezwzględnego ich wypełniania. Jednym z warunków tego, by spełniony obowiązek był prawnie ważny (*sahih*), jest zadeklarowanie zamiaru wypełnienia danego obowiązku (*nijja*). Interesujące jest być może to, że uznanie ważności intencji jest wyrazem zaufania do żarliwości i autentyczności wiary muzułmanina, czego wyrazem jest akceptacja nie tylko ustnej deklaracji, ale także (równoprawnie) przekonania o samym li tylko uświadomieniu woli; por. B. Prochwicz-Studnicka, M. Teperska-Klasińska, *Cywilizacja islamu. Wybrane struktury*, „The Polish Journal of the Arts and Culture” 2012, nr 3, s. 171.

islamu wpisuje się w szerszy kontekst koranicznej troski o sprawiedliwość. Jest ona wolą Boga, w którego oczach każdy człowiek dzieli tę samą godność. Stąd też „podporządkowanie się woli Boga” (islam) jest także rozumiane jako konieczność wysiłku na rzecz zaprowadzenia sprawiedliwości i równości społecznej. Posiadanie majątku jest w tym kontekście postrzegane jako rodzaj próby, na którą człowiek został wystawiony⁵.

Majątek, który posiada człowiek, jest darem od Boga. Nie jest więc własnością człowieka (ci, którzy go nie posiadają, mają do niego prawo). Rozdawanie go jest zatem także sposobem okazywania wdzięczności Bogu za otrzymane dobra, sposobem symbolicznego oczyszczenia się, czyli wyzbycia się przekonania o tym, że posiadane dobra są rezultatem wyłącznie ludzkiego wysiłku⁶.

Imperatyw zaprowadzania szeroko rozumianej sprawiedliwości przez tych, którzy posiadają, za pomocą tego, co posiadają, jest wspólny tradycji muzułmańskiej i judaistycznej, a podobieństwo to widoczne jest zarówno na poziomie doktrynalnym, jak i prawnym. Prorok Muhammad przejął z tradycji judaistycznej przekonanie o tym, że w kontekście posiadanych dóbr wspomaganie innych ma charakter oczyszczający⁷. W ten sposób zresztą początkowo rozumiano w islamie rozdawanie jałmużny.

Podstawowym świadczeniem dobroczynnym jest wśród muzułmanów *zakat* (*al-mal*)⁸, będący rytualną formą świadczenia dobroczynnego o charakterze podatku na obszarach muzułmańskich⁹. Odprowadzany jest zasadniczo raz w roku. Mimo kontrowersji wśród prawników co do formy przekazywania jałmużny powszechną praktyką (zwłaszcza współcześnie) jest forma pieniężna¹⁰. Jego początki datuje się najczęściej na okres madyński¹¹. Zasady przekazywania *zakat* zostały uregulowane przez prawo oparte głównie na przekazie koranicznym i sunnie Proroka. Wysokość podatku oraz forma jego po-

⁵ J. Neusner, T. Sonn, J.E. Brockopp, *Judaism and Islam in Practice. A Sourcebook*, London–New York 2005, s. 112.

⁶ K.D. Alavi, *Pillars of Religion and Faith*, [w:] V. J. Cornell (ed.), *Voices of Islam*, Vol. 1, *Voices of Tradition*, London 2007, s. 17.

⁷ M. Gaudefroy-Demombynes, *Narodziny islamu*, Warszawa 1988, s. 400; [cyt. za:] B. Prochwicz-Studnicka, M. Teperska-Klasińska, *op. cit.*, s. 176.

⁸ W interpretacji muzułmańskiej *zakat* jest oryginalnym arabskim terminem (rzeczownikiem powstałym od czasownika *zaka* o znaczeniu między innymi „wzrastać”, „prosperować/wzrastać dzięki błogosławieństwu Boga”, „być czystym”). Etymologicznie *zakat* miałby wskazywać na oczyszczenie (moralne) siebie i swojego majątku poprzez dzielenie się nim z innymi. W świetle współczesnych badań językoznawczych *zakat* należałoby uznać za zapożyczenie z języka judeoaramejskiego, który posługiwał się terminem *zachuta* w znaczeniu „sprawiedliwości”, „prawości”; B. Prochwicz-Studnicka, M. Teperska-Klasińska, *op. cit.*, s. 176–177; szerzej: *THE Encyclopedia of Islam*, New Edition prepared by A Number of Leading Orientalists edited by C. E. Bosworth, E. Van Donzel, W. P. Heinrichs and the late G. Lecomte Assisted by P.J. Bearman And MME S. Nurit under the patronage of The International Union Of Academies, Leiden Brill 1997, s.v. *zakat*.

⁹ E. Machut-Mendeka, *Świat tradycji arabskiej*, Warszawa 2005, s. 50.

¹⁰ Zob. B. Prochwicz-Studnicka, M. Teperska-Klasińska, *op. cit.*, s. 178.

¹¹ 622–632 po Chr.; por. M. Gaudefroy-Demombynes, *op. cit.*, s. 400.

boru określone są przepisami prawa muzułmańskiego. Generalnie wynosi on 1/10 darów natury lub 2,5% dochodów. W tradycji islamskiej płacenie *zakat* jest z jednej strony aktem wdzięczności Bogu za otrzymane dary, z drugiej zaś jest wyrazem wzmocnienia przynależności do wspólnoty muzułmańskiej i odpowiedzialności za nią. *Zakat* symbolizuje również wyrzeczenie się dóbr tego świata¹².

Obok *zakat*, będącego niewątpliwie podstawowym obowiązkiem muzułmanina w sferze tyleż dobroczynnej, co podatkowej, islamowi znana jest także inna forma świadczenia dobroczynnego, mającego charakter subsydiarny wobec nadrzędnej roli i pozycji, jaką w islamie pełni *zakat*. Jest nim *sadaq*. Będąc rodzajem jałmużny, podobnie jak *zakat*, zasadniczo różni od niego tym, że jest ofiarowywana dobrowolnie i przekazywana nie na rzecz instytucji, ale bezpośrednio – potrzebującym. Tradycja nakazuje wręczać świadczenie osobiście, według uznania darczyńcy¹³.

Dobrowolny charakter świadczenia determinuje *sadaq* jako czyn zalecany. Jej przekazywanie jest rozumiane bardziej jako dar osobisty (mający wartość oczyszczającą z grzechów i chroniącą przed złem) niż akt społeczno-religijny, tak jak dzieje się to w wypadku *zakat*. Ponadto, o ile w przypadku *zakat* grupa beneficjentów jest dokładnie sprecyzowana, o tyle *sadaq* przekazać można teoretycznie każdemu (także niemuzułmanom)¹⁴, zgodnie z przekazem zawartym w *hadisach*¹⁵. Jej wysokość nie jest dokładnie sprecyzowana. Będąc dobrowolną ofiarą przeznaczoną na rzecz ubogich, składana może być w jakimkolwiek czasie. Wysokość *sadaq*, jak również forma i czas jej przekazywania nie zostały przez prawo ściśle określone¹⁶. Poza świadczeniem o charakterze pieniężnym dopuszcza się *sadaq* także w formie rzeczowej, a nawet niematerialnej¹⁷. Poza swym materialnym wymiarem, podobnie jak *zakat*, spełnia ona inne funkcje¹⁸.

¹² Szerzej na temat *zakat* zob. np. M. Salid al-Munajjid, *Zakaat al-fitr*, s. 18, zob. <http://en.islamway.net/book/183/zakaat-al-fitr> [data dostępu 22.05.2016 r.].

¹³ J. Danecki, *Podstawowe wiadomości o islamie*, Warszawa 2007, s. 140.

¹⁴ W *hadisach* preferowani są krewni, sąsiedzi i ludzie biedni.

¹⁵ *Hadis* (arab. *al-hadith*, w liczbie mnogiej: *ahadith*) – opowieść przytaczająca wypowiedź proroka Mahometa, jego czyn lub milczącą aprobatę. Każdy *hadis* składa się z tekstu (*matn*) i łańcucha przekazicieli (*isnad*). *Hadisy* tworzą sunnę (Tradycję) – najważniejsze po Koranie źródło muzułmańskiego prawa *szariat*. Początkowo były one przekazywane ustnie poprzez łańcuch przekazicieli. Według tradycyjnego poglądu uczonych muzułmańskich przyczyniło się to do powstania wielu fałszywych hadisów, które miały wspierać interesy poszczególnych grup i w ok. 200 lat po śmierci proroka było ich już około 200 tys. Uczeni arabscy przystąpili więc do wnikliwego badania tych przekazów, sprawdzając łańcuch przekazicieli każdego hadisu. Na podstawie owych badań stworzyli zbiory hadisów uznawanych za autentyczne, zob. szerzej: <https://pl.wikipedia.org/wiki/Hadis> [data dostępu 22.05.2016 r.].

¹⁶ Zob. B. Prochwicz-Studnicka, M. Teperska-Klasińska, *op. cit.*, s. 176.

¹⁷ *Sadaq* może być także pozdrowienie czy uśmiech. Także zasadzenie rośliny, z której żywić się mogą zwierzęta lub ludzie, uważane jest za wypełnienie obowiązku *sadaq*. Szerzej zob. <http://www.islam4-sisters.fora.pl/zakat,7/dobroczyznosc-w-islamie,58.html> [data dostępu 22.05.2016 r.].

¹⁸ Zob. K. Górak-Sosnowska, P. Kubicki, *Zabezpieczenie społeczne w islamie*, „Polityka Społeczna” 2005, nr 2, s. 26.

Szczególnym aktem dobroczynności obowiązującym każdego muzułmanina jest *zakat al-fitr* (*zakat ar-ramadan*, *zakat as-saum*)¹⁹. Świadczenie to nałożone zostało na prawowiernych wyznawców Allaha w drugim roku *hidżry*²⁰, wraz z obowiązkiem postu (*saum*)²¹ w miesiącu *ramadan*²² i jest z nim (tj. z postem, a ściślej ze Świętem Przerwania Postu) w sposób immanentny związany, ma on bowiem stanowić strawę dla biednych, by wszyscy muzułmanie byli w dniu święta radośni i zadowoleni. Od innych form świadczeń dobroczynnych różni się tym, że jest to obowiązek nałożony na osoby, a nie na pieniądze (majątek). Pierwszego dnia dziesiątego miesiąca w kalendarzu księżycowym (*szawwal*)²³ po wschodzie słońca ma początek, trwające kilka dni, Święto Przerwania Postu (*id al-fitr*), jedno z dwóch kanonicznych świąt muzułmańskich, które rozpoczyna się uroczystą wspólną modlitwą w meczecie²⁴. Ustanowiony na podstawie tradycji Pro-

¹⁹ *Zakat al-fitr* oznacza dosłownie oczyszczenie, wzrost; por. <http://islam-krakow.pl/zakat-al-fitr-jalmuzna-ramadanowa/>; http://www.muzulmanie.pl/prasa.php?id_pr=rel_zakat; <https://islambezta-jennic.wordpress.com/2015/07/18/co-to-jest-zakat-czyli-obowiazkowy-podatek-muzulmanina/> [data dostępu 22.05.2016 r.].

²⁰ *Hidżra* (z arab. *hidżra*) – wywędrowanie, zerwanie stosunków, ucieczka. Inaczej: *hegira* – „Wielka Emigracja” proroka Mahometa oraz jego zwolenników z Mekki do Jasribu, późniejszej Medyny. Początek roku, w którym miała miejsce hidżra, 16 lipca 622 roku, uznana została za początek ery muzułmańskiej. Od tego momentu liczy się lata w rachubie kalendarza muzułmańskiego oraz kalendarza irańskiego; zob. <http://www.al-islam.org/restatement-history-islam-and-muslims-sayyid-ali-ashgar-razwy/hijra-migration> [data dostępu 22.05.2016 r.].

²¹ Post (*saum*) to inaczej ochrona przed karą Allaha. 30-dniowy post obowiązujący wyznawców islamu ma na celu pomóc wiernym w odróżnieniu fałszu od prawdy. Podczas jego trwania należy pokutować, a w zamian doświadcza się odpuszczenia grzechów. Post ma na celu przerwanie rutyny związanej z zaspokajaniem codziennych potrzeb. Chodzi w nim o to, aby ćwiczyć ciało i ducha, wzmacniać wewnętrzną dyscyplinę i siły moralne. Ci, którzy poszczą, wchodzą do raju z bramy „*ar-Rajan*” (gdzie raj ma 8 bram, piekło 7, a odległość między bramami wynosi 70 lat). Kobiety ciężarne, karmiące matki, osoby nieuleczalnie chore oraz chore psychicznie, a także podróżujący dłużej niż trzy dni nie muszą przestrzegać ramadanu. W zamian mogą wybrać sobie 30 dowolnych dni w ciągu roku na post, a w czasie ramadanu nakarmić przynajmniej jedną osobę, której nie stać na przyzwoity posiłek; zob. <http://www.ezsoftech.com/ramadan/ramadan10.asp> [data dostępu 22.05.2016 r.].

²² *Ramadan* – to dziewiąty miesiąc kalendarza muzułmańskiego. Dla muzułmanów jest święty, gdyż w tym miesiącu rozpoczęło się objawianie Koranu – archanioł Gabriel (arab. *Dżibril*) ukazał się Mahometowi, przekazując kilka wersów przyszłej świętej księgi islamu. Podczas trwania ramadanu od świtu do zmierzchu (około 15 minut po zachodzie słońca) muzułmaninowi powyżej 10 roku życia nie wolno spożywać żadnych pokarmów, pić żadnych napojów, palić tytoniu, używać kosmetyków, uprawiać seksu (*saum*). W tym czasie nie wolno kłamać Allahowi, Prorokowi i jego zastępcom. Zabronione jest także zwilżanie gardła rozpyloną ciecżą, zanurzanie całej głowy w wodzie, robienie lewatywy czy wywoływanie wymiotów. Ostatni posiłek przed kolejnym dniem postu muzułmanie jedzą przed świtem. Od momentu, kiedy usłyszą wołanie do porannej modlitwy *fadžr*, powstrzymują się od dalszego jedzenia i picia. W ramadanie muzułmanie zwykle spożywają dwa posiłki – *iftar* po zachodzie słońca oraz *suhur* przed świtem; por. <http://islam.about.com/od/ramadan/f/ramadanintro.htm> [data dostępu 22.05.2016 r.].

²³ *Szawwal* – to dziesiąty miesiąc kalendarza muzułmańskiego; zob. <http://www.islam-sunna.pl/post-nadobowiazkowy/> [data dostępu 22.05.2016 r.].

²⁴ *Id al-Fitr* (*Ramadan Bajram* Święto Przerwania Postu, zwane również *Al-Id as-Saghir*, tur. *Szeker Bajram*, id. *Idul Fitri*) – święto dziękczynienia obchodzone w islamie na zakończenie świętego miesiąca postu – *ramadan*. W tym dniu muzułmanie w atmosferze radości, odwiedzając się nawzajem, pozdrawiają słowami *id mubarak*, składają sobie życzenia i obdarowują prezentami. Jest to dzień ra-

roka obowiązek indywidualnego przekazania ubogim jałmużny (*zakat al-fitr*), powinien zostać zrealizowany przed poranną modlitwą. Świadczenie spełnić można także na jeden lub dwa dni przed świętem (tradycję tę zawdzięczają muzułmanie Ibn Umarowi²⁵), a nawet już w drugiej połowie ramadanu. Koniecznie jednak ofiara powinna być spełniona przed udaniem się na modlitwę świąteczną, gdyż spełniona już po niej, zaliczona zostanie wiernemu jako zwykła jałmużna (*sadaq*). Zasadniczo jej wysokość równa się wysokości kosztów potrzebnych na utrzymanie jednej osoby (oraz innych pozostających na jej utrzymaniu) w ciągu jednego dnia. Jałmużna ta przekazywana jest w postaci artykułów żywnościowych. Wartość *zakat al-fitr* określa jednostka jednego *sa'a*²⁶. Tradycyjnie przyjmuje się, że *sa'a* to objętość dwóch dłoni przeciętnego człowieka. W praktyce jest to ekwiwalent: 2,5–3 kg daktyli, jęczmienia, rodzynek, sera, ziaren pszenicy, ryżu. Niektórzy uczeni twierdzą, że każdy rodzaj pożywienia, charakterystyczny dla danego regionu, kwalifikuje się jako *zakat al-fitr*, mogą to być np.: mąka, mięso, mleko. Część spośród uczonych wyznawców Allaha uważa, że rzeczy inne niż pożywienie, takie jak pieniądze, ubranie, meble itd., nie mogą być darowane jako *zakat al-fitr*. Niektórzy z nich, głównie *hanafici*²⁷, reprezentują jednak odmienne stanowisko, dopuszczając obecnie przekazywanie jałmużny w formie pieniężnej²⁸. Ten pogląd, zapewne ze względu na jego aspekt praktyczny, zdobywa sobie wśród współczesnych muzułmanów coraz powszechniejsze uznanie. Jest to bowiem wygodne i korzystne dla wiernych.

Podmiotowy zakres świadczenia dobroczynnego określony został w świecie islamu bardzo szeroko – obdarowanie biednych członków wspólnoty z okazji świąt *Id al-fitr* jest obowiązkiem każdego dorosłego, zdolnego do postu muzułmanina. Co do zasady: każdy płaci za siebie i za tych, którzy są pod jego opieką, dając jedną z rzeczy wymie-

dości, modlitwy, wzajemnego pojednania i dziękczynienia Bogu za przeżycie czasu świętego postu i przebaczenie grzechów. Jest to również dzień społecznej solidarności. W tym dniu (święto zakończenia postu, *id al-fitr*) muzułmanie nie mogą pościć.

²⁵ Umar ibn al-Chattab, także Omar. Ur. ok. 591, zm. 3 listopada 644 w Medynie. Był teściem proroka Mahometa, który ożenił się z jego córką, Hafsą. Od 634 drugi kalif, drugi z czterech zwanych później sprawiedliwymi, jeden z twórców potęgi imperium arabsko-muzułmańskiego; zob. <http://www.timeanddate.com/holidays/muslim/eid-al-fitr> [data dostępu 22.05.2016 r.].

²⁶ Jedna *sa'* równa się czterem *mudd*, a jeden *mudd* równa się ilości zawartej w dłoniach, trzymając je złożone w kształcie miseczki. Jest to miara ilości, nie – wagi; zob. <http://www.hidaya.pl/fiqh/zakat-zakat-al-fitr-sadaqa/> [data dostępu 22.05.2016 r.].

²⁷ Zwolennicy jednej z czterech głównych sunnickich szkół prawa muzułmańskiego, wywodzącej się od teologa Abu Hanify (zm. 767 r. po Chr.). Abu Hanifa w młodości zajmował się dogmatyką. Później pozostawił ją dla hadisów i wykładni prawa islamskiego (*fiqh*) i na tych polach osiągnął wielki autorytet wśród mu współczesnych i potomnych. Wykładnia prawa islamu Hanify miała za podstawę m. in.: Koran, Sunnę, Zgodę uczonych (*idzma*), Analogię (*kijas*), Preferencję (*istihsan*). Szkoła hanaficka obecnie jest popularna w Turcji, na Bałkanach, Żyznym Półksiężycu oraz częściowo w Afganistanie i Pakistanie i stanowi 35–40% ortodoksyjnych muzułmanów. Uchodzi za najbardziej otwartą filozoficznie i religijnie spośród wszystkich szkół sunnickich. Większość polskich muzułmanów jest hanafitami; <http://lostislamichistory.com/the-life-of-imam-abu-hanifa/> [data dostępu 22.05.2016 r.].

²⁸ Zob. B. Prochwicz-Studnicka, M. Teperska-Klasińska, *op. cit.*, s. 179–181.

nionych powyżej (ryż, mąkę, daktyle itp.) w ilości 2,5–3 kg od każdej osoby. Zgodnie z powszechnie praktykowaną tradycją mężczyzna, będący głową domu, może przekazać *zakat al-fitr* w imieniu żony, dzieci, rodziców.

Obowiązek świadczenia spoczywa na wiernym, także wówczas, gdy przyjął on islam choćby w ostatnich sekundach ramadanu. *Zakat as-saum* należy uregulować również w imieniu wiernego, który zmarł przed zakończeniem ramadanu. Nawet osoba chora, która nie może pościć w ramadanie, też musi wywiązać się z tego obowiązku. Kobieta brzemienna (lub jej mąż) powinna przekazać jałmużnę w imieniu dziecka, które nosi pod piersią.

Realizacja świadczenia dobroczynnego z okazji Święta Przerwania Postu jest obowiązkiem każdego wyznawcy Allaha na rzecz innego potrzebującego, biednego muzułmanina – kobiety, mężczyzny, niewolnika, osoby starszej, młodszej. Może ono być przekazane jednej osobie z ośmiu grup kwalifikujących się do otrzymania *zakat* od majątku (*al-mal*)²⁹, aczkolwiek Prorok zalecał, aby przekazywać go najbardziej potrzebującym – ponieważ jego celem jest „zaopatrzenie potrzebujących w pożywienie”³⁰.

Krąg odbiorców uprawnionych do otrzymania świadczenia dobroczynnego zasadniczo określa koraniczna sura *at-Tauba* („Skrucha”) 9:60³¹. Zgodnie z powszechnie akceptowanym stanowiskiem jałmużna przysługuje wskazanym *expressis verbis* w *Koranie* ośmiu kategoriom uprawnionych do otrzymania *zakat al-mal*³². Świadczenie dobroczynne jest więc przeznaczone: „dla ubogich” (*faqir*)³³, „dla biedaków” (*misqin*)³⁴, „dla tych, którzy przy nich

²⁹ Koran 9:60; zob. J. Bielawski (tłumaczenie i komentarz), *Koran*, t. 1, Warszawa 1986. „Jałmużny są tylko dla ubogich i biedaków, i tych, którzy przy nich pracują, i dla tych, których serca zostały pozyskane, i na wykup niewolników, i dla dłużników, i dla drogi Boga, i dla podróżnego. To jest obowiązek nałożony przez Boga! Bóg jest wszechwiedzący, mądry!”

³⁰ Por. J. Bielawski, *op. cit.* „Jałmużny są tylko dla ubogich i biedaków, i tych, którzy przy nich pracują, i dla tych, których serca zostały pozyskane, i na wykup niewolników, i dla dłużników, i dla drogi Boga, i dla podróżnego. To jest obowiązek nałożony przez Boga! Bóg jest wszechwiedzący, mądry!”

³¹ <http://quran.com/9/128-129> [data dostępu 22.05.2016 r.].

³² Por. M. Salid al-Munajjid, *op. cit.*, s. 18.

³³ *Faqir* – to osoba, która posiada połowę lub mniej niż połowę środków, w danym społeczeństwie uznanych za „minimum” niezbędne do przetrwania. Jest w większej potrzebie, niż *misqin* – biedak; zob. <http://www.antaranews.com/print/223076/fakir-miskin-mana-yang-lebih-parah> [data dostępu 22.05.2016 r.].

³⁴ *Misqin* – to osoba niezamożna, lecz w sytuacji korzystniejszej, niż *faqir*, posiadająca ok. 70–80% minimalnej ilości środków niezbędnych do przetrwania. Przy rozdawaniu zakatu, należy wziąć pod uwagę całość potrzeb człowieka i jego rodziny (ubranie, pożywienie, mieszkanie, rzeczy zaspokajające podstawowe potrzeby człowieka w danej społeczności, kraju). Uczeni wydali *fatwę* (opinię), która stanowi, że do potrzeb podstawowych należy zaliczyć opiekę medyczną dla osób chorych, pomoc dla osób samotnych – przy zawieraniu małżeństwa oraz zakup książek pomagających szerzyć wiedzę o islamie. Aby *faqir* i *misqin* mogli otrzymać *zakat*, muszą być muzułmanami, nie mogą być spokrewnieni z rodziną Proroka, nie mogą być blisko spokrewnieni z darczyńcą (nie mogą to być jego rodzice, dzieci, żony). Wreszcie, nie powinny to być osoby, które są w stanie podjąć pracę zarobkową; <http://www.antaranews.com/print/223076/fakir-miskin-mana-yang-lebih-parah> [data dostępu 22.05.2016 r.].

pracują³⁵, „dla tych, których serca mogą zostać pozyskane”³⁶, „na wykup niewolników”³⁷, „dla dłużników”³⁸, „dla drogi Boga”³⁹, wreszcie „dla podróżnego”⁴⁰.

Świadczenie dobroczynne można przekazać na rzecz jednej tylko, spośród osób kwalifikujących się do którejkolwiek z powyższych ośmiu kategorii (nie jest konieczne przeznaczenie go jednocześnie dla wszystkich uprawnionych odbiorców). Jałmużna przeznaczona na pokrycie należności dłużnych może prowadzić do zaspokojenia jedynie części roszczeń wierzyciela (realizacja obowiązku dobroczynnego nie musi prowadzić do spłaty całej wierzytelności, jeśli nie jest ona w stanie pokryć długu w sposób zupełny).

Odbiorcą *zakat* nie może być niewierny ani apostata (z wyjątkiem tych, których serca można pozyskać), nie może być nią także osoba, która zaniedbuje obowiązek modlitwy oraz osoba bogata (wedle powszechnie akceptowanych kryteriów).

Za niedopuszczalne uznaje się przekazanie obowiązkowej jałmużny na rzecz rodziny, której utrzymanie jest prawnym i moralnym obowiązkiem darczyńcy (rodzice, dzie-

³⁵ Są to osoby, które w danym kraju, społeczeństwie zostały wyznaczone do nadzorowania poboru zakatu (zbieranie, przechowywanie, prowadzenie ksiąg, ochrona, transport, dystrybucja, itp.). Osoby wykonujące te prace, powinny otrzymać wynagrodzenie porównywane z kwotą, jaką otrzymują pracownicy wykonujący podobne czynności w innych organizacjach, zależnie od czasu, który spędzają przy danej pracy (*zakat*), nawet jeśli są bogaci, pod warunkiem, iż są to dojrzały, rozsądni, godni zaufania muzułmanie, posiadający odpowiednie kwalifikacje do wykonywania danej pracy, zob. http://islam.info.pl/?page_id=379 [data dostępu 22.05.2016 r.].

³⁶ Tj. dla osób cieszących się autorytetem, wpływowych, które mogą przyjąć islam, dla nowych muzułmanów – niezbyt silnych w wierze w celu umocnienia ich więzi z islamem, dla ochrony muzułmanów przed nieszczęściami, których mogą doświadczyć; zob. <http://www.hidaya.pl/fiqh/zakat-zakat-al-fitr-sadaqa/> [data dostępu 22.05.2016 r.].

³⁷ Jest to *zakat* przeznaczony na wykupienie niewolnika, okup za muzułmanina przebywającego w niewoli; zob. <http://mb-soft.com/believe/tphm/pillars.htm> [dostęp 22.05.2016 r.].

³⁸ Czyli dla osób, które zaciągnęły dług i zobowiązane są do jego uregulowania. Dług dzieli się na 2 kategorie: a) pieniądze pożyczone na cele zgodne z islamem: ubranie, wydatki na życie, zawarcie małżeństwa, leczenie, budowę domu – jeśli wierny nie posiada miejsca do zamieszkania, wyposażenie wnętrza, zapłatę za szkody wyrządzone drugiemu człowiekowi. Osoba, która znajduje się w powyższych okolicznościach i jest zbyt biedna, aby uregulować należność – powinna otrzymać kwotę, która pokryje wysokość zaciągniętego długu (dług zaciągnięty musi być zgodnie z prawami islamu). Odbiorca zakatu musi być muzułmaninem, dług musi być wymagany – tzn. upłynął lub upłynie w przyszłym roku termin jego spłaty; dług jest zaciągnięty od człowieka (dług nie może obejmować należności względem Allaha – tzn. obowiązku zapłaty *zakat*, wykupu za popełnione występki, grzechy, czy inne czyny – zgodnie z zasadami islamu), oraz b) dług zaciągnięty lecz przeznaczony dla osób trzecich – korzyści z długu nie mogą być przeznaczone dla bezpośredniego dłużnika, np. pieniądze przeznaczone na ustanowienie pokoju pomiędzy innymi osobami. Dopuszczalne jest, by *zakat* przeznaczony został na zaspokojenie wierzyciela osoby zmarłej; *ibidem*.

³⁹ W tym przypadku *zakat* stanowią środki przeznaczone na edukację o Islamie, dystrybucję książek, wynagrodzenie dla muzułmańskich uczonych, ludzi pracujących przy rozpowszechnianiu islamu, dla ochotników biorących udział w dżihadzie (nieopłacanych przez rząd), dla żołnierzy chroniących granice muzułmańskiego kraju. Odbiorcami w tej kategorii mogą być zarówno biedni, jak i bogaci; *ibidem*.

⁴⁰ Czyli osoby będącej w podróży, nieposiadającej środków na jej ukończenie i nie będący w stanie znaleźć osoby, która zechciałaby mu pożyczyć pieniądze (na dokończenie podróży). *Zakat* powinien umożliwić mu dotarcie do miejsca przeznaczenia, pod warunkiem, że cel podróży nie jest sprzeczny z nakazami Allaha; *ibidem*.

ci, żony). W konsekwencji, uznawane jest prawo do przekazania świadczenia *zakat* przez kobietę (żonę) na rzecz swego męża, jeśli jest on ubogi. Jednak bogaty mąż nie może dać świadczenia dobroczynnego biednej żonie, bo ma obowiązek dzielić się z nią swoim majątkiem tak, żeby starczyło jej na godziwe życie. Analogicznie: bogaty ojciec może dać *zakat* biednemu synowi, ale bogaty syn nie może ofiarować jałmużny biednym rodzicom, ponieważ utrzymywanie ich jest jego obowiązkiem zupełnie niezależnym od *zakat*.

Zgodnie z zaleceniem przypisywanym Prorokowi jałmużnę należy dawać w taki sposób, żeby prawa ręka nie wiedziała, co daje lewa ręka – to oznacza, że dając jałmużnę, nie powinniśmy długo obliczać, ile musimy dać, żeby przypadkiem nie dać ani grosza ponad to, co obowiązkowe; ale także, że obdarowany nie powinien wiedzieć, od kogo dostał wsparcie, a ten, kto kogoś obdarował, nie powinien tego ogłaszać, wypominać ani oczekiwać wdzięczności⁴¹.

Podstawowa różnica pomiędzy *zakat al-mal*, a *zakat al-fitr* polega na ich kwalifikowalności. W przypadku pierwszego z wymienionych rodzajów jałmużny obowiązek świadczenia zależny jest od posiadania przez darczyńcę majątku w określonej prawem wysokości⁴², podczas gdy obowiązek świadczenia z okazji Święta Przerwania Postu spoczywa na wszystkich wyznawcach Allaha, niezależnie nie tylko od wieku, jak również kondycji finansowej darczyńcy. Druga rozbieżność polega na wielkości świadczenia. Kwota należna z tytułu *zakat al-fitr* jest niewielka i rzadko przekracza 5 funtów, podczas gdy w przypadku *zakat al-mal* to 2,5% wszystkich oszczędności netto. Wreszcie trzecia i ostatnia różnica leży w ich terminach. *Zakat* o charakterze obowiązkowego podatku można przekazać zasadniczo w dowolnym momencie każdego roku, podczas gdy świadczenie dobroczynne z okazji Święta Przerwania Postu ściśle związane jest z ramadanem, gdyż zrealizowane musi zostać bezwzględnie przed zakończeniem tego miesiąca. *Zakat al-fitr* powinien być zasadniczo świadczony (w zakresie możliwości darczyńcy) w miejscu zamieszkania, chyba że brak jest tam ubogich i potrzebujących. Dopiero taki stan rzeczy uzasadnia i uprawnia do realizacji świadczenia w innej miejscowości⁴³.

Jałmużna oznacza m.in. także i to, że muzułmanin ma obowiązek odprowadzenia dla braci i siostr w wierze, którzy są w biedzie i potrzebie, pieniędzy, aby w ten sposób ustrzec ich przed żebraniem.

⁴¹ <http://www.hidaya.pl/fiqh/jalmuzna-jako-filar-islam/> [data dostępu 22.05.2016 r.].

⁴² Wielkość ta zdeterminowana jest terminem *nisab*, oznaczającym właśnie osiągnięcie minimalnej ilościowo wartości, co tym samym rodzi obowiązek świadczenia *zakat al-mal*. Metoda obliczania *nisab* jest stosowana względem gotówki, złota, srebra, towarów będących przedmiotem handlu, towarów spożywczych i bydła. *Nisab* złota od którego należy jest *zakat* wynosi dwadzieścia dinarów (równowartość 85 gr.) dobrego jakościowo złota, zaś *nisab* srebra wynosi dwieście dirhamów (równowartość 595 gr.) dobrego jakościowo srebra. *Zakat* staje się wymagany, gdy majątek wyznawcy Allaha osiągnie tę wartość lub go przekroczy; <https://sites.google.com/site/oislamie/ksiega-jalmuzny/4-warunki-zakatu> [data dostępu 22.05.2016 r.].

⁴³ <http://islam-katowice.pl/biezace-informacje/zakat-al-fitr-jalmuzna-ramadanowa> [data dostępu 22.05.2016 r.].

Podstawowy, pierwotny cel, sens i istotę jałmużny w islamie zasadniczo determinuje jej tradycyjna etymologia oraz transcendentalny związek z Bogiem. W pojęciu islamu i muzułmańskiej mentalności na wskroś religijny charakter⁴⁴ świadczenia dobroczynnego wynika wprost z uznania, że jest ono czymś immanentnie należnym Allahowi⁴⁵, stanowiąc jednocześnie rodzaj oczyszczenia z „nieczystych” dóbr tego świata. Oczyszczenie to ma jednak wymiar wybitnie duchowy w kontekście jednostkowym (z pogranicza *katharsis* i ekspiacji) – oznaczać ma bowiem oczyszczenie duszy ze złych przywar: skąpstwa, zachłanności, ukochania doczesności i poświęcania się wyłącznie konsumpcji posiadanych dóbr. Dar ma także chronić darczyńcę od złych uczynków i słów. W konsekwencji – jałmużna służy kształtowaniu pożądaných przez Boga dobrych cech muzułmanina: dobroczynności, hojności, wrażliwości i empatii. Rozwija i umacnia w człowieku takie cechy, jak: zdolność do bezinteresownej pomocy, gotowość do poświęcania się dla innych, oddalając tym samym od egoizmu, skąpstwa i bałwochwalczego umiłowania pieniądza. Wychowuje muzułmanina w obojętności do ślepego gromadzenia majątku i nadmiernego bogacenia się. Umocnia przekonanie, że miarą wartości człowieka nie jest wielkość jego majątku, ale zdolność do świadczenia bezinteresownej pomocy innym.

O różnorodności i wielokierunkowości celów przypisywanych w islamie jałmużnie świadczy w charakterystyczny sposób określenie jej mianem „podatku społecznego”, w czym uwypukla się wyraziście uświadomiony, wspólnotowy charakter świadczenia dobroczynnego. Jałmużna pozwala ożywić ducha solidarności społecznej poprzez obowiązek przekazania jej na rzecz braci i siostr w wierze pozostających w niedostatku, aby w ten sposób ustrzec ich przed żebraniem. Tym samym ma jednocześnie realizować perspektywiczne, społeczne cele wychowawcze i profilaktyczne z pogranicza inżynierii społecznej. W tej przestrzeni umiejscowić należy przekonanie, że powszechne i bezwzględne przestrzeganie obowiązku świadczenia jałmużny prowadzić będzie do oczyszczenia serc biedoty z zawiści do bogatych lub tych, którym materialnie wiedzie się lepiej, dzięki eliminowaniu obszarów ubóstwa lub wprost – biedy, które z kolei mogą być przyczyną kradzieży, zabójstw i naruszania dóbr osobistych.

Nie sposób wreszcie pominąć jeszcze jednego z ważnych celów, przypisywanych jałmużnie w islamie. Jest on związany z obowiązkiem *dżihad*⁴⁶, pojmowanym jednak

⁴⁴ Koran, 98:5-6 – „Zostało im nakazane tylko, aby czcili Boga, wyznając szczerze Jego religię – tak jak hanifowie odprawiali modlitwę i dawali jałmużnę. To jest religia prawdziwa”; por. <http://corpus.quran.com/translation.jsp?chapter=98&verse=6> [data dostępu 22.05.2016 r.].

⁴⁵ Allah w Koranie mówi o jałmużnie osiemdziesiąt dwa razy i za każdym razem wymienia ją razem z modlitwą, przypominając o obowiązku odprawiania modlitwy i dawania jałmużny, zachęcając wszystkich muzułmanów do dawania jałmużny i napominając ich, aby przestrzegali tego obowiązku bogatego człowieka i prawa, jakie zostało ustanowione dla biednego człowieka; <http://www.hidaya.pl/category/fiqh/zakat/> [data dostępu 22.05.2016 r.].

⁴⁶ Na ten temat zob. szerzej: M. Sadowski, *Dżihad – święta wojna w islamie*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2013, nr 8 (5), s. 33–34.

w tradycyjny (pierwotny) sposób (w jaki rozumieli go muzułmanie pierwszych wieków) i oznaczającym nie tyle walkę zbrojną, ile duchowe zaangażowanie w krzewienie islamu⁴⁷. Jałmużna ma więc także wspomagać w krzewieniu wiary w Allaha i jego religii na świecie, przez uczenie jej muzułmanów i prezentowanie nie-muzułmanom. Ten na wskroś religijno-polityczny cel zdecydowanie związany jest jednak z obowiązkiem podatkowym *zakat al-mal*, niewiele tym samym mając wspólnego ze świadczeniem dobroczynnym, jakim jest *zakat al-ramadan*.

Islam głosi wiarę w zmartwychwstanie oraz w indywidualną, pośmiertną odpowiedzialność człowieka przed Bogiem – związaną z wyborami, jakich człowiek dokonał w okresie życia. Wzywa także do tego, aby sprawy życia doczesnego traktować jako okres tymczasowych, przemijających prób, które ostatecznie zaowocują pochodzącymi od Boga: nagrodą lub karą wieczną⁴⁸. W kontekście obowiązku świadczenia dobroczynnego znajduje to bezpośrednio i pełne potwierdzenie w Koranie⁴⁹.

⁴⁷ Odnoszący się więc etymologicznie do terminu *gahada*, nie zaś *quatala* (*quital*), silnie akcentującego walkę zbrojną, z którą współcześnie, zwłaszcza w powszechnym odbiorze, termin *dżihad* jest pejoratywnie kojarzony, por. J. Nosowski, *Przepisy prawne Koranu*, Warszawa 1971, s. 43.

⁴⁸ T. Stefaniuk, K. Domańska, *Rozumienie życia doczesnego i śmierci w źródłach islamskich – Koranie i hadisach*, „Kultura i wartości” 2013, Nr 2 (6), s. 121.

⁴⁹ Por. zwłaszcza: Koran 2:261 – „Ci, którzy rozdają swoje majątki na drodze Allah, są podobni do ziarna, które wydało siedem kłosów, a w każdym kłosie – sto ziaren. Allah daje wielokrotnie temu, komu chce. Allah jest wszechobjmujący, wszechwiedzący!”, Koran 22:40-41 – „Allah pomoże z pewnością tym, którzy Jemu pomagają. I tym, którzy, jeśli umocnimy ich na ziemi – odprawiają modlitwę, dają jałmużnę, nakazują to, co jest dobre, a zakazują tego, co jest naganne. Do Allaha należy ostateczny wynik wszystkich spraw!”, Koran 3:181 – „I niechaj ci, którzy skąpo łożą z tego, czego Allah uczcił im ze swej szczodrości, nie myślą, że to dla nich dobre. Nie, to dla nich złe. To, czego skąpili, zostanie włożone im jak obroża na szyję w Dniu Zmartwychwstania. Do Allaha należy dziedzictwo niebios i ziemi i Allah jest w pełni świadom tego co czynicie”; komparatystycznie zob. *Biblical narratives and the Quran and Tawrat*.